

מכוונות לספר

ספרות הילדים כוללת מגוון יצירות ספרותיות, החל בסיפורי ילדים קלסיים, אגדות עם, משלים ועד לספרות העכשווית. המחקר ההתפתחותי-חינוכי דן בין השאר בהשפעת קריאת ספרים על קידום האוריינות (ארם, תשס"ג; Scarborough & Dobrich, 1994; Bus, van IJzendoorn & Pellegrini, 1995). בתכנית זו נתייחס לשלושה תחומי אוריינות מרכזיים אשר קריאת ספרים תורמת ישירות לקידומם:

- הנאה מקריאה והנעה לקריאה;
- הבנת הטקסט ולשון הספר;
- התמצאות בספר ובמוסכמות הכתב.

הנאה מקריאה והנעה לקריאה

האזנה לספר בגיל הרך מזמינה את הילדים לפתח העדפה לקריאה כמקור להנאה. עצם ההתנסות החווייתית והמהנה מהאזנה לקריאת ספרים בגיל הרך, עשויה לפתח אצל הילדים משיכה לקריאת ספרים לטווח ארוך (McCormick & Mason, 1986). אחד ממקורות ההנאה המרכזיים מהאזנה לספר נובעת מהזדהות הילד עם הדמויות שיכולות לייצג תכונות שהוא שואף להן או תכונות שהילד מוצא אצל עצמו. בעקבות האזנה לקריאת ספר יכול הילד לגלות רצון לקרוא אותו ספר שוב ושוב, או לקרוא ספרים נוספים של אותו מחבר או על נושא דומה.

טיפוח אהבת הקריאה היא מטרה חשובה, ובייחוד כיום – כאשר ערוצים אחרים, כגון המחשב או הטלוויזיה, 'מתחרים' בהצלחה על הזמן הפנוי. עידוד הסקרנות כלפי מציאויות ועולמות אחרים משותף לספר ולערוצים אחרים, אך לקריאה בספר עשוי להיות תפקיד ייחודי בטיפוח הדמיון, מכיוון שחלקים ניכרים מהמסר מועברים באמצעות טקסט כתוב שהקורא נדרש להמחישו לעצמו ולפתחו באמצעות דמיונו. כמו כן, הספר מטפח הבנת משמעויות חבויות שהרי אפשר לחזור ולקרוא בו, לחזור ולהתעמק בו, ולגלות בו רבדים נוספים.

קריאה משותפת של ילד עם מבוגר היא זמן איכות שבו המבוגר משתתף בהנאה של הילד ומעשיר אותה בתיווכו. קריאה רציפה ואינטנסיבית מעשירה את ההזדמנויות לבילוי איכותי ומהנה של הילד עם המבוגרים הקרובים לו. אפשר להניח כי ריבוי חוויות חיוביות משותפות תורם לקשר בין הילד לדמויות משמעותיות בחייו אשר נוטלות חלק בחוויות אלו (אבירם וארם, 2004; אבירם וארם, בדפוס).

הבנת הטקסט ולשון הספר

הבנת טקסט היא תהליך מורכב הכרוך בהפעלה משולבת של יכולות קוגניטיביות ולשוניות וכן הסתמכות על ידע חברתי, תרבותי וכללי. בתחום הקוגניציה, שמירה על ריכוז הזיכרון לטווח קצר והזיכרון לטווח ארוך, מאפשרים לילד להבין משפטים ארוכים וכן לקשור בין חלקי הטקסט; הבנת יחסי סיבה ומסובב חשובים לפענוח העלילה; קישור ידע העולם לתוכן הטקסט תורם להבנת המידע. מבחינת הלשון, אוצר מילים עשיר והכרת מבנים

מורפולוגיים ותחביריים האופייניים לספר, מאפשרים הבנת הנשמע. ילדים אשר מרבים לקרוא באוזניהם ספרי ילדים, קולטים עושר לשוני רב ומגוון משלפי שפה: אוצר מילים רחב שבחלקו אינו נפוץ בשפה היומית המדוברת; מבני תחביר מורכבים האופייניים ללשון הספר; תצורות מילים כגון מבנים חבורים וצורת סביל ('ארמונה', 'נעול'), ביטויים ספרותיים ('היה היה'), ושימושים מטפוריים בשפה (קוזמינסקי וקוזמינסקי, תשנ"א).

על המבנה המקובל של סיפור לומדים הילדים מהאזנה לספרים. מבנה זה תואר במודלים שונים ובכולם הוא כולל פתיח (הצגת דמויות, זמן ומקום), הצגת בעיה, פתרון, וסיכום. שליטה במבנה זה מקדמת את הבנת הנשמע והבנת הנקרא, והיא גם תורמת ליכולתו של הילד להביע את עצמו בשיחה. אחרי הכול, חלק נכבד מהתקשורת האנושית ממוקד בנרטיב, כמו "מה קרה היום בגן?"

קידום היכולת הלשונית של הילד הוא תשתית להבנת הנשמע של הטקסטים שקוראים באוזניו, וליכולתו להתבטא בדיבור עשיר. אלו מצדן תורמות להבנת הנקרא ולהבעה בכתב כאשר הילד לומד לאחר זמן לקרוא ולכתוב עצמאית (Bus, van IJendoorn & Pelegrini, 1995; Snow, 1998; Whitehurst & Lonigan, 1998; DeTemple & Snow, 2003).

התמצאות בספר ובמוסכמות הכתב

הספר הוא כלי תרבותי המאורגן לפי מוסכמות שיש להכירן כדי להתמצא בו. לדוגמה, בכל ספר יש עמוד שער הכולל תכנים מקובלים כמו כותר, שם הסופר ושם המאייר. הספר נפתח בכיוון מקובל (בעברית – מימין לשמאל), הדפים מסודרים ברצף מוסכם (בעברית – מימין לשמאל) והטקסט נפרס בשורות מלמעלה למטה. הילד לומד שטקסט נועד לקריאה ושתפקיד האיורים הוא להמחיש, להשלים ולפרש. המילה הכתובה בספר – קבוצת אותיות המוקפת רווחים – מייצגת מילה דבורה, ולסימני הפיסוק, כגון סימן השאלה, תפקידים ייחודיים.

הילד לומד את המוסכמות הללו תוך כדי האזנה לקריאת ספרים ומעקב אחר הטקסט. אפשר לקדם למידה זו באמצעות הפניית תשומת ליבו למרכיבי הספר השונים. לבדיקת הכרת מוסכמות הספר, יש כלי שפותח בידי קליי (Clay, 1979) ועובד לעברית (תובל וזיילר, 1995). היכרות עם כלים מסוג זה יכולה להעניק לגננת רעיונות למה להתייחס בעת קריאת ספרים.

המחקר מראה כי ילדים המגיעים לבית הספר ללא הכרת 'המוסכמות של הספר', נוטים לגלות קשיים ברכישת קרוא וכתוב. אי-הכרת המוסכמות מצביעה על חסכים עמוקים בהתנסות עם ספרים בגן ובבית (Share & Gur, 1999; קורת, בכר וסנפיר, 2003; תובל וזיילר, 1995).

לבד מזה שהיא חשובה כשלעצמה, הכרת מוסכמות הספר המודפס על דפים היא תשתית חיונית להתמצאות בספרים הממוחשבים והמוקלטים. ההתפתחות הטכנולוגית מציעה כיום ספרים בערוצים אחרים – מחשב, קלטות שמע, קלטות וידאו, ודיסקים דיגיטליים. ספרים אלה הינם נדבך נוסף לספר מודפס. ההתמצאות בהם מחייבת הכרת מוסכמות ייחודיות לכל ערוץ. למשל, ילד הצופה והמאזין לקריאת ספר ממוחשב (ספרים כאלה מצויים כיום בארץ בשפע באינטרנט) צריך להתמצא בכניסה לאינטרנט, לדעת כיצד לגלוש לאתרים

שונים, כיצד לבחור ספר באתר, כיצד לדפדף בו וכיוצא באלה. יש ספרים אינטראקטיביים שבהם יכול הילד לבחור מילים להשמעה, לדובב את הדמויות, ואפילו לשנות קו עלילה בסיפור, אלא שהוא זקוק לתיווך כדי להתמצא בדרכי הפעלתם.

הכרת המוסכמות של הספרים הממוחשבים והמוקלטים חשובה משתי בחינות. ראשית, הילד יכול "לקרוא" מהערוצים השונים בגן ובבית ללא תלות בזמן הפנוי של הגננת או של ההורים. שנית, הכרת התפעול של אמצעים טכנולוגיים חשובה לנגישות לידע בעולם המודרני.

עם כל זאת חשוב לומר שלספר מודפס (על גבי דפים) חשיבות עליונה. קריאת ספר זה בידי מבוגר מאפשרת תיווך מותאם לילד, המקדם אותו בתחום הבנת הנשמע ובתחום הכרת הדפוס. יתר על כן, הספר המודפס הוא המקור העיקרי ללמידה בבית הספר בארץ, ולהכרת נכסי התרבות האנושית.

יעדים על פי רצף גילי

היעדים המוגדרים בגיל המוקדם אינם מוזכרים שנית בגיל שלאחריו. יש להביא בחשבון שבכל שלב מרחיבים הילדים את הרצף ומשכללים את שליטתם במיומנויות שרכשו בשלב קודם.

- הילדים יכירו ספרות לילדים ואת לשון הספר, יאהבו להאזין לקריאת ספרים, ישאבו מן הספרים מטען תרבותי וידע עולם, ויהמציאו בספר ובסומכמות הכתב.

הנאה מקריאה והנעה לקריאה			
גיל	יעדים	מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעדים (דוגמאות)	פעילויות מקדמות יזומות (דוגמאות)
4-3	<ul style="list-style-type: none"> הילדים - <ul style="list-style-type: none"> יגלו עניין בספרים ויראו נכונות להאזין לקריאה בקבוצה קטנה; יזהו ספרים אחדים בשמותיהם לפי כריכתם; יזהו מיילים ומשפטים מתוך סיפורים ושירים מוכרים ויחזרו עליהם בהנאה; יבחרו ספרים על פי העדפות אישיות. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים - <ul style="list-style-type: none"> נענים בשמחה להצעה לקריאת ספרים ומצטרפים מיוזמתם לקבוצת ילדים המאזינים לסיפור ולשיר; מבקשים ממבוגר לקרוא באוזניהם ספר אהוב; משלילים מיילים או חלקי משפט תוך כדי האזנה לקריאת ספר מוכר; נוגשים לספרייה בגן מתוך עניין אישי, בוחרים בספר ומדפיפים בו; מביאים לגן ספרים האהובים עליהם. 	<ul style="list-style-type: none"> קרת ספרים בפני הילדים יום-יום מתוך מבחר ספרים המתאימים לגילם; פעילויות בעקבות סיפורים ושירים מוכרים ואהובים: הפעלת תאטרון בובות או תאטרון אצבעות, התחפשות לדמויות מספרים, משחק בדמויות מספרים.
5-4	<ul style="list-style-type: none"> הילדים - <ul style="list-style-type: none"> יזהו מגוון ספרים בשמותיהם; ייזמו קריאה חוזרת של ספרים; ופעילויות בעקבות קריאת ספרים; יבחנו בין ספרים על פי קריטריונים שונים כגון נושאים או סוגות. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים - <ul style="list-style-type: none"> מזהים מגוון ספרים בספרייה של הגן; יוזמים פעילות עם ספרים בקבוצות חברים; פועלים בעקבות האזנה לספר במשחק, בהמחזה וביצירה; יוזמים האזנה לספרים באמצעות ערוצים שונים: מחשב, קלטות אודיו, סרטי וידיאו; בוחרים ספרים על פי קריטריונים שונים (לקחתי ספר על חיות; חיפשתי ספר עם שירים); לקחים חלק במיון הספרים בספרייה בגן; מבקשים שיקראו להם מספרים, תוך שימוש בידע קודם על התוכן של הספר (אני רוצה את הסיפור על הילד שהולך לחפש את אמא) 	<ul style="list-style-type: none"> שיחות על סיפורים ושירים; שיחוף הילדים בארגון ספרייה הגן; עריכת ביקורים בספרייה עירונית; פעילות שקשורה ל"ספרים אהובים", כגון ליווי מפגש עם ספר שילד או ילדה אהובים בפעילות מיוחדת, אפשר גם בשיתוף בני המשפחה; עידוד ילדים לשחק בספרים "קריאה כביכול", לדוגמה מבקשים מילד לספר סיפור תוך דפדוף בספר.
6-5	<ul style="list-style-type: none"> הילדים - <ul style="list-style-type: none"> יגלו העדפות לספרים, לסופרים, לנושאים מסוימים ולסוגות; יפנו לספר מידע לצורך הפקת מידע על נושאים שונים. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים - <ul style="list-style-type: none"> משוחחים על ספרים אהובים ומנמקים את העדפתם; פונים עצמאית לספרים על פי העדפות, כגון: חיפוש ספרים על פי נושא, סופר (סיפורים שכתבה...), סוגה (ספר עם שירים, אמנות, סיפורים על חיות וכדומה) או מסר (ספרים על חברות); מבקשים לקרוא באוזניהם ספרים תוך שימוש בידע קודם על תוכן הספר, על הסוגה או על הסופר (אני רוצה ספר עם אמד...; שירים שחברתי...); מבקשים ממבוגר לסייע להם למצוא הסבר מתוך ספר מידע, כאשר הם נתקלים בתופעה מסוימת, למשל - קשת בענן. 	<ul style="list-style-type: none"> הפגשת הילדים עם ספר מוכר, משל הוצאות שונות או בשפות שונות: השוואת תוכן, איורים, גופן, עיצוב; עריכת מפגשים בהשתתפות סופרי ילדים או מאיירים; הפגשת הילדים עם אותן יצירות ספרותיות המוצגות בערוצים שונים: ספרים, קלטות, ספרים ממוחשבים.

הבנת הטקסט ולשון הספר			
הבנת התנהגויות המעידות על השגת היעדים (דוגמאות)	מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעדים (דוגמאות)	יעדים	הבנת הטקסט ולשון הספר
<p>פעילויות מקדמות יזומות (דוגמאות)</p> <ul style="list-style-type: none"> קריאת סיפורים ושרירים בקבוצות קטנות לעתים קרובות; קריאה חוזרת של אותו יצירת; מתן הזדמנות לילדים להשלים מילים ומשפטים במהלך הקריאה; שיחה ושאלת שאלות המתייחסות למידע נקודתי בטקסט הנקרא; פעילויות בעקבות קריאה במגוון אמצעי המחשה: בובות, צלליות, תחפושות וכו' הלאה; עידוד פעילות עצמאית של ילדים עם ספרים מוכרים כגון לספר סיפור שהם מכירים מתוך ספר לעצמם או לבובה. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים – במהלך הקריאה עם המבוגר משייכים עצמים או פעולות נקודתיות המשתמעם מהאזורים (נהג פינוקין! הוא מתמבא); עוקבים אחרי רצף האירועים בסיפור (למשל, אחר החיפושם באיפה פינוקין, או אחר התפוצצות הבלונים במעשה בחמושה בלונים); מזהים את הדמות המרכזית ועוקבים אחריה לאורך הסיפור; לקחים חלק פעיל בקריאה כגון באמצעות השלמת מילים או משפטים בקול רם, הבעת פנים ותנועות גוף; מתייחסים לאזורים תוך כדי דפדוף עצמאי ומשתמשים בשפת הספר כגון: בים טראח! זה סופו של כל בלון. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים – יגלו הבנה בעלילה בסיסית של סיפורים המתאימים לגילם; יגלו הבנה של תכנים בשרירים המתאימים לגילם. 	<p>4-3</p>
<ul style="list-style-type: none"> שיחה על עלילת הסיפור לפני הקריאה או בסיומה; ליווי קריאת ספר בשיחה על רצף העלילה ומסרה; פעילות עם אזורים מתוך ספרים כדו לגרות את הילדים לשחזר את הסיפור; פעילויות בעקבות סיפורים ושרירים: המחזה, תאטרון, תאטרון צלליות, וכו' הלאה; עידוד "קריאה כביכול" מתוך ספרים מוכרים, ובכלל זה הקלטה או צילום של הילדים הקוראים. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים – משתחחים עם הגננת על הסיפור והשיר על סמך הבנת התוכן, שואלים שאלות ועונים על שאלות ששקורות לסיפור ולשיר; בקריאה כביכול או בפעילות בעקבות סיפור (המחזה, פעילות מסביב לאזורים וכו' הלאה); מספרים את עלילת הסיפור בשפה דבורה; משלבים ביטויים מתוך הספר או ביטויים אפיוניים לספרות ילדים; שומרים על סכימה של סיפור; מציעים סיומות לסיפור שהגננת קוראת באוזניהם. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים – יגלו הבנה של עלילת הסיפור, יבינו מסרים גלויים בשרירים ובסיפורים; יכירו את הסכימה הבסיסית של סיפורים בספר; ישחזרו את עלילת הסיפור תוך כדי עלעול בספר או בפעילויות בעקבות הסיפור; ישתמשו בביטויים שכיחים האופייניים ללשון הספר. 	<p>5-4</p>
<ul style="list-style-type: none"> שיחה עם הילדים על הסיפור והשיר ועל מסריהם תוך קישור לאירועים מחייהם ולנושאים חברתיים, רגשיים וערכיים שעולים מן הטקסט; מגוון משחקי חידות בהקשר לשפת הספר ולתכני ספרים מוכרים (מי אמר...? מה פרוש המילה...? אך נגזד בשפה יפה...?); קישור בין ספרים שונים על בסיס מסרים דומים, למשל, באו נחשוב על ספרים שעסקים בחברות, ספרים שמדברים על פחד... וכדומה; הקלטה וצילום של ילדים המשחקים סיפורים או ממחיזים אותם ושימוש בתמונות ובקלטות בפעילות בגן; חיבור חידונים שמתייחסים לספר, לתכניו ולרעיונות המרכזיים המופיעים בו בשביל החברים או ההורים; כתיבת ספרים אישיים או קבוצתיים; יצירת ספרים כתובים ומאויימים (בסיוע מבוגר); יצירה במחשב – מצגת של סיפור מוכר או סיפור שילדים מחברים בעצמם. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים – בשיחה על הסיפור או השיר ובפעילות בעקבותיו מתייחסים לנושא ולמסרים שבהם; בפעילות של 'קריאה כביכול' מתוך ספר מוכר, מספרים את הסיפור בלשון קרובה ללשון הספר; בשחזור סיפור ללא ספר, מתארים את רצף העלילה ושומרים על הסכימה הסיפורית; ממצאים סיפורים תוך שמירה על סכימה של סיפור בלשון דבורה, עם סממנים מלשון הספר. דוגמה: יצאה יעל לטייל במצר וראתה את אחיה הקטן מקפץ לו בשללולית וצועק: קפיץ קפיץ קפיץ קפיץ קפוע. 	<ul style="list-style-type: none"> הילדים – יבינו מסרים סמויים של סיפורים ושרירים ברמה תואמת גיל; ישחזרו עלילה של סיפור תוך כדי עלעול בספר או בלעדיו; ישתמשו באוצר מילים ובמבנים לשוניים (מורפולוגיים ותחביריים) הכלולים בספרי ילדים; יחברו סיפורים המבוססים על ספרים מוכרים, על דמיון ועל חיים יום יום. 	<p>6-5</p>

התמצאות בספר ובמוסכמות הכתב			
תאריך	יעדים	מגוון התנהגויות המעידות על השגת היעדים (דוגמאות)	פעילויות מקדמות יזומות (דוגמאות)
4-3	<p>הילדים -</p> <ul style="list-style-type: none"> יבינו כי הקריאה מתבססת על טקסט כתוב המורחב והמתפרש בעזרת איורים; יזהו כי אותן דמויות חוזרות באיורים שונים לאורך הסיפור; יידעו להחזיק ספר בכיוון נכון (מעלה-מטה); ייעזרו בכריכה הקדמית של הספר כנקודת מוצא לתחילת העיון בו. 	<p>הילדים -</p> <ul style="list-style-type: none"> מצביעים על הטקסט ולא על האיורים כבסיס לקריאה, אף כי הם מספרים על פי האיורים ולא על פי הטקסט; מחזיקים את הספר בכיוון נכון (מעלה-מטה) על פי רמזי האיורים; מתחילים לדפף מהכריכה כנקודת מוצא (גם אם לא תמיד שומרים על דפדוף מימין לשמאל לאורך הספר); מזהים כמה ספרים לפי כריכתם; משחקים בקריאת ספרים, מדפדפים בסדר ישר או הפוך ומתבוננים בתמונות. 	<ul style="list-style-type: none"> הסבת תשומת לב של הילדים למבנה הספר: שמו, כיוון הדפדוף, הכריכה, מקום הטקסט, וכן הלאה; התייחסות לאיורים ולקשר שלהם לטקסט הכתוב (הנה כאן רואים את הכלב מתכרבל כמו ביוג'לה, או הנה הבלון האדום).
5-4	<p>הילדים -</p> <ul style="list-style-type: none"> יזהו את החלקים השונים של ספר - כריכה, כותר, טקסט ואיורים - ויתארו את תפקידיהם; יזהו את הזיקה בין הטקסט לאיורים ויסיירו אותם; ידעו את כיוון הדפדוף מימין לשמאל (בעברית) ויכירו את כיוון הקריאה מלמעלה למטה, ומימין לשמאל. 	<p>הילדים -</p> <ul style="list-style-type: none"> יוצרים ספרים על פי טקסט מוכר ועל פי המבנה המקובל; מאיירים סיפורים מוכרים תוך שמירת הקשר בין איור לעלילה; ב"קריאה כביכול" שומרים על הלימה בין ה"נקרא" לאיורים של הספר; מציעים רעיונות לתוכן הספר לפי איוריו; פותחים את הספר מצד מיין ומדפדפים בכיוון הנכון לאורך הספר; עוקבים באצבע אחר הקריאה לאורך השורות: מלמעלה למטה ומימין לשמאל. 	<ul style="list-style-type: none"> שיתוף ילדים בקריאת טקסט תוך כדי עקיבה באצבע אחר הטקסט הנקרא; במפגש עם ספר חדש התייחסות לתפקיד החלקים השונים בספר (כותר, שם המחבר) ולמידע הכלול בכל חלק; העלאת השערות בדבר נושא הספר ותוכנו על סמך דפדוף בו; איור ספרים תוך זיקה לטקסט; "ספר ושם אין לי" - הצעת שמות לספר על סמך קריאתו; השוואה בין איורים של מאיירים שונים לאותו סיפור.

<ul style="list-style-type: none"> קריאת ספרים בקבוצות ספרים (מתן עותק אישי בידי כל ילד) ומעקב אחרי הטקסט על פי קצב הקריאה; שיחה עם הילדים על הרמזים שמסיעים להם לעקוב אחרי הטקסט; חיפוש מילים מוכרות או ביטויים שחוזרים על עצמם בטקסט; יצירת ספרים עם סיפורים מוכרים או מומצאים; השוואה בין ספרים מסוגות ספרות שונות ובשפות שונות; עידוד הילדים להשתמש בספרים ממוחשבים או מוקלטים. 	<p>הילדים –</p> <ul style="list-style-type: none"> שואלים שאלות על שם הכותר, זהות המחבר והמאייר; מציעים רעיונות לשם הספר על פי האיורים על הכריכה או בספר; משערים את תוכן הספר על פי המידע על הכריכה כולל התייחסות למחבר (אם זה של ע' הלל יהיו פה שירים); מנבאים את תוכנו של הספר על פי אופן שבו הוא מוצג בתוך הספר. כגון: זה ספר עם הרבה שירים או זה סיפור על ילד שמחפש משהו, כי בכל התמונות רואים אותו מחפש; משתמשים בספרים על פי האורך במהלך הפעילות בגן, למשל לבובה שמשיכיבים לישון "קוראים" ספר ילדים, כשהצאים להכין ארוחה – פונים לספרי בישול, וכשמפתשים מילה פונים למילון (בסיוע מצד מבוגר); מחברים ספרונים על פי המבנה המקובל של ספרי מידע במהלך המשחק או לצורך שמתעורר (ספר מתכונים של הגן כמתנה להורים, מילון הגן וכן הלאה); עוקבים באצבע או במבט אחרי הטקסט הכתוב במהלך הקראה בכיוון הנכון ובקצב המתאים, תוך היעזרות בידיע על השפה הכתובה ועל חזקיה; מזהים בטקסט מילים, צירופי מילים או משפטים חוזרים (כאן כתוב תירס חם, כמו בשם של הסיפור); פועלים עצמאית או עם חברים בקריאת ספרים ממוחשבים. 	<p>הילדים –</p> <ul style="list-style-type: none"> ישתמשו במידע המופיע בחלקים השונים של הספר (בכריכה, בכותר, בטקסט ובאיורים) להשערות כלפי תוכנו; יבחינו בין ספרים מסוגות שונות (סיפורים, שירים, ספרי עיון ומידע, מילון) ויכירו את שימושיהם; יעקבו את קריאת הטקסט בספר ילדים מוכר בחתום לקצב הקריאה ותוך הסתייעות ברמזים המופיעים בטקסט; יגלו התמצאות בפעילות עם ספרים ממוחשבים ומוקלטים בערצאים שונים.
---	--	--

קריאת ספרים ופעילות עם ספרים בגן

הספרייה בגן

הספרייה בגן היא מרכז פעילות העומד לרשותם של הילדים במשך יום הלימודים בגן. בספרייה מעיינים הילדים בספרים, מאזינים בקבוצה לקריאתו של מבוגר, מתנסים בעצמם או עם חבריהם ב"קריאה כביכול" ופועלים "בעקבות הספר".

- **סוגי הספרים:** הספרייה תכלול מגוון ספרים מסוגות שונות ובהם טקסטים ספרותיים ומידעיים: סיפורת ושירה לילדים, אגדות עם ומעשיות, סיפורי מקרא וחז"ל, ספרי מידע כמו אנציקלופדיה, מילון, ספרי מדע וספרי אמנות. חשוב לגוון את מבחר הספרים שבספרייה בספרים שנכתבו בתקופות שונות ובתרבויות שונות, בספרים קלסיים ובספרים עכשוויים, בספרים מקוריים ובספרים מתורגמים. מדף הספרים צריך להכיל מגוון העדפות של ילדי הגן, כך שכל ילד ימצא בספרייה ספרים המושכים את ליבו. רצוי שיהיו בספרייה ספרים אחדים בכמה עותקים, לצורך עיון משותף של קבוצת ילדים. נוסף על ספרים בפורמט הרגיל, אפשר לכלול ספרים בפורמט מוגדל, שימשו לקריאה בקבוצה תוך שיתוף הילדים בהתבוננות באיורים ובדפוס. בגנים שבהם לומדים ילדים ששפתם הראשית אינה עברית, חשוב להציג בספרייה גם ספרים באותה שפה שהיא העיקרית אצלם. הספרייה בגן היא מקום לבחירת ספרים להשאלה, בשיתוף ההורים.
- **מספר הספרים:** כדי לקיים ספרייה פעילה וספריית השאלה בכיתת גן ממוצעת, רצוי להקפיד כי הספרייה תכלול לפחות 150 ספרי קריאה. כמות ספרים זו תאפשר לכל ילד לבחור ספר להשאלה לפחות פעם אחת בשבוע לאורך שנות לימודיו בגן, וכן יאפשר בכל עת לתת לכל ילד ספר הביתה ולהותיר מגוון ספרים לפעילות בגן.
- **השימוש בספרייה:** עם תחילת שנת הלימודים חשוב ליחד סדרת פעילויות שמטרתן לקרב את הילדים לשימוש בספרייה. רצוי לשתף את הילדים בארגון הספרים בספרייה, בקביעת כללי התנהגות ביחס לספרים, ובקביעת תהליך ההשאלה הביתה. הילדים ישתתפו בעיטוף הספרים ובקישוט התיקים המשמשים לנשיאתם בסיוע ההורים או הגננת. אפשר לשלב ביקורים בספרייה ציבורית כחלק מתכנית הפעילות בגן. לעתים קרובות הגננת תקרא ספר עם ילד או עם קבוצת ילדים קטנות בתוך מרכז הספרייה. קריאה בקבוצה קטנה מאפשרת לגננת לשתף את הילדים בשיח פעיל על ספר שקראו. כהמשך לפעילות זו יכולים הילדים ליזום פעילות דומה בספרייה ללא השתתפות הגננת. בעקבות קריאת ספר, טוב תעשה הגננת אם תפנה את תשומת לב הילדים למיקומו בספרייה כך שיוכלו לחזור ולעיין בו.
- **ארגון הספרייה:** אפשר לארגן את הספרים בספרייה לפי שיטות ארגון שונות: לפי א"ב של שמות המחברים או של הכותרים, לפי סוגות, לפי חלוקה נושאת וכיוצא באלה. מעת לעת אפשר לרענן את סידור הספרים בספרייה, ולבחור עם הילדים אילו ספרים יוצגו בתצוגה.

ארגון הספרים והצבתם על מדפי הספרייה ייעשו כך שיעודדו את השימוש בהם בהקשרים שונים ובזמנים שהילדים יבחרו. הספרים יימצאו בגובה מותאם לילדים. מומלץ שחלק מהם יונחו בתצוגה שתאפשר לילדים לראות את כריכתם הקדמית, והללו יוחלפו מעת לעת. אפשר שמרכז הספרייה יהיה מקום שבו מתבצעת השאלת ספרים, אך אפשר גם שהספרים להשאלה ירוכזו במקום נפרד בספרייה. חשוב שהשאלת הספרים תהיה מלווה בתיעוד "תנועת" הספרים. הגננת תבחר בשיטת התיעוד המתאימה לה ולאוכלוסיית הגן, מתוך מחשבה כיצד התיעוד מקדם את הגישה האוריינית של ילדים.

- **מיקום הספרייה:** רצוי שהספרייה תמוקם במקום שקט ומואר בתאורה טבעית, המאפשר לילדים להתרכז, לעיין בספרים ולהקשיב לסיפורים. עם זאת חשוב שהספרייה לא תהיה מבודדת מכלל אזורי הגן, ותתאפשר אליה גישה קלה וישמר קשר עין עם אזורי הפעילות השונים, לשם מעקב של הגננת אחר הפעילות בה ולשם הענקת תחושת ביטחון לילדים. המרכז צריך להיות מרווח במידה שתאפשר פעילות של 4-6 ילדים – לפחות – ומבוגר תוך שמירה על אווירה אינטימית ורוגעת.

- **ריהוט ואביזרים נלווים:** מרכז הספרייה יכול לכלול שטיח, ספה קטנה, כריות ישיבה, או שולחן וכסאות, כדי למשוך ילדים לעיון בספרים בתנחות החביבות עליהם. כדאי למקם בספרייה פינת שמע לשמיעת ספרים מוקלטים, רשמקול להקלטת סיפורים מפי הגננת או מפי הילדים, וספרונים שילדים כתבו בעצמם. שטיח קיר, לוח לבד או לוח מגנט עם דמויות מספרים, עשויים לשמש לפעילות בעקבות ספר, אפשר להניח שם גם אמצעים וחומרים שונים ליצירת ספרים בידי הילדים. נעיר כי הפעילות העיקרית במרכז הספרייה הינה המפגש של הילדים עם ספר ולכן חשוב להימנע מיצירת עומס יתר של אביזרים נלווים במקום שהמרחב מצומצם. לדוגמה, מתקן תאטרון בובות ואביזרים לפעילות דרמטית, יכולים להימצא בסמיכות לספרייה אך לא במרכזה.

תיווך בקריאת ספרים

הילד המאזין לקריאת ספר מעורב בתהליך מעצם העובדה שהוא מאזין לנקרא ועוקב אחרי המשמעות של הטקסט. יש לקריאה כשלעצמה ערך לימודי-חינוכי גם כאשר המבוגר איננו מפעיל את הילד בתהליך, אלא מותיר אותו כמאזין בלבד, שכן קריאה רציפה מאפשרת לילד לפתח יכולת הקשבה לאורך זמן. קריאה כזו גם מטפחת אצלו את הבנת הנשמע ואף מאפשרת לו יצירת קשר רגשי בלתי אמצעי עם הטקסט הספרותי. אולם, כאשר הילד שותף פעיל בדיאלוג המתקיים בינו לבין מבוגר הקורא, או בינו לבין חבריו בקבוצה, עולים הסיכויים לקשב ולהבנה מעמיקה יותר של הנקרא. כמו כן מוביל הדיאלוג לשימוש בשפה כשואל שאלות, כמשיב, וכמגיב (Allison & Watson, 1994). יש עדויות מחקריות ולפיהן תכניות התערבות שהגבירו את מידת ההשתתפות של הילד במהלך הקריאה ואת איכותה, קידמו את שליטתם של ילדים בלשון.

יש הסוברים שהמפגש הראשון של הילד עם יצירה ספרותית רצוי שייעשה בקריאה רציפה שתאפשר לו להתרשם מהיצירה, לעקוב אחרי השתלשלות העלילה, להבינה ולהתחבר אליה מבחינה רגשית, לגבש את התייחסותו לדמויות ולתת את דעתו לשימושים הייחודיים.

חשוב לבחור בתשומת לב את היצירה לקריאה, כך שאורכה ומורכבותה יהלמו את יכולת הקשב של הילד השומע אותה לראשונה. אחרי שהילד "מכיר את הספר", חשוב להפכו לשותף פעיל בדיון על הטקסט.

מבחינת היכולת להפוך את המאזינים לשותפים פעילים, קריאה לילד יחיד יעילה יותר מאשר קריאה לקבוצה קטנה, וקריאה לקבוצה קטנה יעילה יותר מאשר לכלל הילדים במליאת הגן. מכאן עולות שלוש מסקנות: ראשית, רצוי כי כל הצוות החינוכי בגן יעסוק בקריאת ספרים לקבוצות קטנות, כדי שכל הילדים ישתתפו בקריאה אקטיבית. שנית, הקריאה במליאה תהייה בעיקר של ספרים או של טקסטים מוכרים, אשר הילדים יכולים לעקוב אחריהם גם בתנאים של הקשבה לא־רציפה. שלישית, על הקורא להיות קשוב למידת התעניינותם של הילדים וליכולתם להתרכז, ולהתאים את הקריאה לצרכי הילדים. חשוב שכל ילד יתנסה בהשתתפות אקטיבית בקריאה בקבוצה קטנה לעתים תכופות. כדי לקדם ולשפר את ההשתתפות הפעילה של הילד בקריאת ספר, יכולה הגננת לקיים דיון עם הילדים ולעודד שיחה בין הילדים לבין עצמם לפני הקריאה, במהלכה ואחריה. בדיון ובשיחה היא יכולה לעודד את הילדים להביע את התרשמותם, לשאול שאלות ולהציע מגוון פתרונות לשאלות אלו.

כאשר הגננת חוזרת על התגובה של הילד היא מעודדת אותו להמשיך ולהגיב. כאשר היא מרחיבה את תשובת הילד או ממשיכה ושאלת שאלה מאתגרת יותר היא מקדמת את רמת פעילותו.

האינטראקציה המילולית עם ילדים מותנית כמובן בגילם וברמתם. לבני שנתיים-שלוש מתאימות בדרך כלל התייחסויות נקודתיות המסתמכות על הנתונים באותו עמוד בספר. אפשר לעודדם להשלים מילים או משפטים או לחזור על קטעים החוזרים בספר (ביס־ביס־תירס חם). אפשר להתייחס לדמויות, לעצמים, לפעולות או לאירועים המופיעים באירורים (באיזה צבע התות? איך נראות הדמעות של האריה? מה עושים פה הילדים?). לבני ארבע־חמש, מתאימות גם שאלות המתייחסות לרצף אירועים, לספר כולו או לקשר בין הסיפור לבין רגשות וניסיון החיים של הילד (איפה התחבאו הג'ירפה והארנב? מדוע הם התחבאו? מה מרגישה הג'ירפה? מה חושב הארנב? היכן אתה אוהב להתחבא? למה?). לבני חמש־שש, אפשר להוסיף התייחסויות למערכת הכתב (איפה כתוב 'אמא'? איפה כתובה האות למד מהשם שלך?). בשיח המתקיים סביב הספר אפשר להרחיב את אוצר המילים והמושגים של הילדים במינוח מתאים ואף לתקן טעויות לשון ('מה זה ניר? ניר זה שדה... זה שדה חרוש).

כדי ששיחה על הטקסט תקדם את אוריינות הילדים בצורה יעילה חשוב לתכננה. רצוי לקרוא את הספר כמה פעמים ולבחון את הפוטנציאל של הטקסט עבור הילדים: מה הם הנושאים הרגשיים, החברתיים והתרבותיים שהוא מעלה, מהם המסרים המרכזיים שלו ומה מתוך כל אלה מתאים להתייחסות עם ילדי הגן; מה יכול הטקסט לתרום לקידום השפה והאוריינות, מה הם הקשיים שיכולים להתעורר ועוד.

בחינת האפשרויות הגלומות בטקסט של ספר מאפשרת לחשוב מראש על מגוון הפעלות של הילדים ועל הנושאים לדיון שאפשר להציג במהלך הקריאה. התכנון המוקדם מאפשר גמישות והתאמה לנושאים שבהם הילדים מגלים עניין במהלך ההקראה, גיוון ההפעלות

והשאלות מקריאה אחת לאחרת, והתאמת רמתן לילדים תוך כדי שאיפה להעלות את האתגר. הפעלות ושאלות באותה רמה לאורך תקופה ארוכה, מחמיצה את ההזדמנות לקדם את הילד. תגובות לשון של הילד חשובות יותר מהצבעה על איורים או מחזרה על מילים ומשפטים; שאלות פתוחות עדיפות על פני שאלות סגורות, כי הן מניעות את הילד להביע את עצמו בלשון, ונותנות לו הזדמנות להרחבת התשובה.

קריאה חוזרת של אותו טקסט, או קריאת סדרות של אותו מחבר, מעמיקות את הבנת הילד ואת יכולתו להפיק מהקריאה ידע בלשון. עם זאת, אפשר לגוון את צורת ההפעלה מקריאה אחת של הספר לקריאה אחרת, כך שתתייחס להיבטים שונים של הטקסט ותזמן דיון ברמות שונות.

במפגש עם ספר חדש רצוי לאפשר לילדים לעקוב אחר האיורים. האיורים משלימים את הטקסט, מעשירים אותו, מסייעים להבנת הנשמע ומגבירים את העניין בספר. יש חשיבות גם לחשיפת הילד לטקסט הנקרא כדי שילמד את כיוון הדפדוף וכיוון הקריאה. ידע זה מקל על הילדים להתמצא בספר. אפשר להשיג מטרות אלו – חשיפה לאיורים ולטקסט – באמצעות קריאה בקבוצה קטנה, כשכל הילדים יכולים להתבונן בספר, באמצעות שימוש בכמה עותקים של אותו ספר או באמצעות קריאה מספרים מוגדלים.

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים

תשתית לקראת קריאה וכתיבה

תכנית לימודים לגן הילדים

בחינוך הממלכתי והממלכתי-דתי

אתר האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים:
www.edu.gov.il/tal/portal

ירושלים, התשס"ח, 2007

נקודת המוצא של תכנית זו היא ההמלצות הכלולות בדוח "לקראת קריאה וכתובה בגן הילדים". הדוח הוכן בידי ועדה בראשות פרופ' איריס לוי. הוועדה מונתה בידי האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים והאגף לחינוך קדם יסודי במשרד החינוך. המלצות הוועדה התפרסמו בשנת הלימודים תשס"ב.

חברי ועדת התכנית

פרופ' איריס לוי	יו"ר הוועדה, בית הספר לחינוך, אוניברסיטת תל אביב
אביבה סברדלוב	מרכזת הוועדה, מפקחת תכנים ותכניות לימודים בחינוך הקדם יסודי הממלכתי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
סניה אבו רקבא	מפקחת תכנים ותכניות לימודים בחינוך הקדם יסודי במגזר הערבי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
ציפי באב	מפקחת תכנים ותכניות לימודים בחינוך מיוחד, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
אתי בוקשפן	מנחה בכירה, אחראית על הטמעת תכנית הלימודים החדשה בחינוך הלשוני, האגף לחינוך יסודי
עמליה בראון	בית ספר להפרעות בתקשורת, אוניברסיטת תל אביב
רחל גרבר	מפקחת תכנים ותכניות לימודים בחינוך לשוני, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
מיכל גרשון	מדריכה ארצית בתחום שפה באגף לחינוך קדם יסודי
ד"ר אסתר טובלי	אוניברסיטת חיפה, מכללת אורנים ומכללת שאנן
צופיה יועד	מנהלת גף תכנים באגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים וסגנית מנהלת האגף
רינה כהררזנשין	מפקחת תכנים ותכניות לימודים לחינוך הקדם יסודי הממלכתי-דתי, האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
מיקה נבו	מפקחת על גני ילדים במחוז הצפון
אלקהירה עבד אלחי	מדריכה בחינוך הקדם יסודי
ג'יהאד עיראקי	מרכזת החינוך הערבי בחינוך הקדם יסודי (עד תשס"ד)
רחל קרואני	גננת במגזר הממלכתי-דתי
פרופ' דורית רביד	יו"ר תת-ועדת כשירות לשונית ושיח, בית הספר לחינוך ובית הספר להפרעות בתקשורת, אוניברסיטת תל אביב
מיכל רכטמן	גננת במגזר הממלכתי
שרה שוורץ	מפקחת על גני ילדים במחוז המרכז בחינוך הממלכתי-דתי
פרופ' דויד שר	בית הספר לחינוך, אוניברסיטת חיפה
שרה תאומים	מפקחת ארצית על החינוך הקדם יסודי בחינוך הממלכתי-דתי

תודתנו

- לגב' **דליה לימור**, מנהלת האגף לחינוך הקדם יסודי (עד 2004) אשר יזמה את הקמת הוועדה וליוותה את פעילותה בשנים 2002-2004
- לגב' **אתי בכר**, מרכזת המסלול לגיל הרך במכללת לוינסקי ולפרופ' **לאה קוזמינסקי** ממכללת קיי, על השתתפות בחלק משיבות הוועדה
- לד"ר **חנה לבנת**, מנהלת "מרכז ימימה לספרות ילדים" במכללת בית ברל ומומחית לספרות ילדים, אשר קראה את התכנית והעירה את הערותיה

עריכת לשון: אריאל ועטרה סמואל
עיצוב גרפי: על פי עיצוב של ציפי פסחוביץ ז"ל
ביצוע גרפי והפקה: ארט פלוס, ירושלים

במסמך זה

בכל מקום שבו ננקטה לשון זכר בקשר לילדים הכוונה לבנות ולבנים;
 בכל מקום שבו מוזכרת המילה "גננת" הכוונה למחנך או למחנכת של ילדים בגיל הרך;
 בדוגמאות השונות מצוטטים בחופשיות ובאקראי קטעי משפטים מספרי ילדים שונים ללא הפניות לספרים עצמם.

תוכן העניינים

	מבוא
5	רקע לכתיבת תכנית הלימודים
7	התפיסה הרעיונית של התכנית – הנחות יסוד
8	מטרות התכנית
12	עקרונות פדגוגיים-דידקטיים להפעלת התכנית
13	הערכה כבסיס לתכנון הוראה בתחום שפה ואוריינות
14	רכיבי האוריינות המוקדמת
15	מיומנויות אלף-ביתיות וראשית כתיבה וקריאה
16	מודעות פונולוגית ומהלך התפתחותה
17	ידע אותיות ומהלך התפתחותו
19	התפתחות הכתיבה אצל ילדים
21	התפתחות קריאת מילים
24	יעדים על פי רצף גילי
28	קידום מיומנויות כתיבה וקריאה בגן
30	כשירות לשונית
30	מילון
32	מורפולוגיה
33	תחביר
35	פרגמטיקה
37	יעדים על פי רצף גילי
48	קידום הכשירות הלשונית בגן
50	מכוונות לספר
50	הנאה מקריאה והנעה לקריאה
50	הבנת הטקסט ולשון הספר
51	התמצאות בספר ובמוסכמות הכתב
53	יעדים על פי רצף גילי
57	קריאת ספרים ופעילות עם ספרים בגן
	הרחבה תאורטית
61	הקשרי השיח: אופנות, משלב וסוגה
66	נספח 1: הגדרות למושגים המופיעים במסמך
70	נספח 2: דוגמאות לכלי תיעוד לצורך מעקב והערכה
78	רשימת מקורות

מבנה תכנית הלימודים

מבוא
רקע לכתבת תכנית הלימודים
התפיסה הרעיונית של התכנית – הנחות יסוד
מטרות התכנית
עקרונות פדגוגיים-דידקטיים להפעלת התכנית
הערכה כבסיס לתכנון הוראה בתחום שפה ואוריינות

רכיבי האריינות המוקדמת

מנוונות לספר		
התמצאות בספר ובמוסכמות הכתב	הבנת הטקסט ולשוון הספר	הנאה מקריאה והנעה לקריאה
יעדים על פי רצף גילי		
קריאת ספרים ופעילות עם ספרים בגן		

כשירות לשונות		
פרגמיטיקה	תחביר	מילון
יעדים על פי רצף גילי		
קידום הכשירות הלשונית בגן		

הרחבה תאורטית	
הקשרי השיח: אופנות, משלב וסוגה	
נספח 1 : הגדרות למושגים המופיעים במסמך	
נספח 2: דוגמאות לכלי תיעוד והערכה	
רשימת מקורות	

מיונות אלף-ביתיות וראשית כתיבה וקריאה			
התפתחות קריאת מילים	התפתחות הכתיבה אצל ילדים	ידע אותיות ומהלך התפתחותו	מודעות הפונולוגית ומהלך התפתחותה
יעדים על פי רצף גילי			
קידום מיומנויות קריאה וכתובה			